

VARGA GÁBOR

A Rattus-szindróma*

Addig a tavaszig – a nagy vizek májusáig – a Nagy-omlás alatti városban a patkányokkal nem törődött senki. Nem mintha nem léteztek volna egyáltalán – a szeméttelpeken vagy az elhagyott, városszéli pincék bejárata körül alkonyattájt eladdig is nemegyszer látni lehetett jellegzetes hosszú farkukat –, és nem is azért, mintha városunk mindenkori polgárai különösebb affinitást tanúsítottak volna a rágcshalók rendjének e csapzott fejű, szürke bundás, fűrge lábú csoportja iránt. Arról volt szó csupán, hogy tagadhatatlan létezésük dacára addig a májusig nem voltak útjában senkinek: nem árasztották el az alagsorokat, kukákat, raktárhelyiségeket; cikázó futásukkal, sivító hangjukkal nem riasztották halálra a lépcsőházakban bújókscázó házmester-unokákat vagy a parkok környékén sétáló nyugdíjas özvegyeket. Valahogy az urbánus lét elfogadott tartozékai voltak éppúgy, mint a csatornahálózat, ivóvízellátás, föld alatti transzformátor-telep; mindenki tudta róluk, hogy léteznek, hogy – mint a disznóhizlaldához az orrfacsaró bűz, hőerőműhöz a salakülepítő – hozzátartoznak a város életéhez. Mindenki ismerte a szokásaikat, életmódjukat, igényeiket: bundájuk színe, fejük mérete éppúgy ismeretes volt a városlakók előtt, mint az, hogy a patkány, ha csak teheti, elkerüli a központi lakónegyedeket, ugyanis fél az ember közelségétől... S ha néha, nagy ritkán, egy-egy merészebb példány halált megvető bátorsága nyomán mégis megmegzördült éjszakánként egyik-másik szemetesautóra váró hulladékos csöbör a belvárosi bérházak előtt, a zaj hallatán nem esett kétségbe senki: az éjféli hazajárók ugyanis nagyon jól tudták, a zörej okozója hajnalra úgyis visszavonul portyázásaiból; virradatra az utcák változatlanul frissen sepertek lesznek, pont, mint egy-két nappal korábban. A reggeli napfény első sugaraira a világot járt „felfedező” békésen megtér föld alá bújt rokonságához a külváros szemetesgödrei mellé vagy az erdőszéli telepek hulladékhegyei közé, messze túl az aszfaltos utak és járdák övezetén, távol a város embereitől...

Aztán ezt a békés városképet, ezt az idilli együttélést egyetlen délután alatt szétrombolta a nagy vizek tavasza. Az iszonyatos esők hatására a folyó megszokott szintje alig tíz óra alatt csaknem nyolcszorosára dagadt; a borospincék megteltek talajvízzel, a város széli patakok kiléptek medrükből, a buborékoló kanálisok egykettőre csődöt mondtak; a templomtornyokról, háztetőkről, piaci csarnokfödémekről alázúduló áradat mindent elöntött, ami az

VARGA GÁBOR próza- és drámaíró (1948, Nagyvárad). Vegyészmérnök, főkutató, az Irodalmi Kerekasztal titkára a hetvenes években. 1991–1999 között a Bihar megyei RMDSZ elnöke, 1998–2013 között államtitkár, az Állami Találmányi és Védjegy hivatal vezérigazgatója Bukarestben. Legutóbbi kötete: **A cselekvés ideje avagy micsoda tiz esztendő** (közéleti írások és dokumentumok 1989–1999, Várad, 2014).

* A novellát a szerző 1984-es, *Az ittmaradt nyár* című kötetéből szerkesztette ki a cenzúra. A kézirat sokáig lappangott, 2016 nyarán került elő.

útjába került: pincekocsmát, konzervlerakatot, alagsori üzletet; az utcákon mindenhol bokáig, térdig érő szennyes lé hömpölygött ide-oda az aszfalt fölött, felszínén szemét, falevél, papírhulladék... A folyó hullámai vészes sebességgel ölnyi vastag farönköket pörgettek egymásnak a belvárosi hidak pillérei közt; a dombokról lezúduló vízözön virágot, labdát, homokot, szőlőkarót sodort magával a központi utcák lejtői felé. A belváros sikátoraiban már egy egész ócskapiacra való úszó bazárgyűjtemény hullámozott a kapuk, lépcsőházak, tornácok beugrói előtt: gyermekjátékok, műanyag fagyaltos poharak. Közöttük pedig, alig észrevehetően, fel-felbukkant egy-egy vízből alig kiemelkedő, egyenletes sebességgel haladó szürkésbarna háromszög...

Az egész felfordulás nem tartott még egy egész napig sem. A délelőtti zivatar délutánra abbamaradt, az estére tetőző vizek éjfélre már szemlátomást apadni kezdtek, a patakok visszahúzódtak, az ereszcsonnák csepegtve szárítkoztak, a kanálisok újra hörögve nyelték a vizet; hogy aztán a hajnali órákra már csak az utakra, járdákra, sétányokra terülő, sárgásbarna, hordalékkal és szeméttel teli üledék emlékeztessen az alkalmi szemlélőt a hirtelen jött ítéletidőre. Három-négy nap elteltével már annyi sem.

S hogy mégis miért ettől a naptól számítjuk a Nagy-omlás alatti város metamorfózisának kezdetét?

Városunk lakói a nagy vizet követő hétfőn is – mint mindig, amikor csak tehették melegebb napokon – előzőnlőtték a sétálóövezeteket. A boltok zsúfolásig teltek, a főtéri hidak roskadoztak a horgász-kibicék alatt, a vendéglőknek átkeresztelt kocsmák teraszain sörhiány miatt kókadoztak az emberek; a padokon, székeken, lócákon az öregek – mint mindig – most is bölcselkedtek. A szerelmesek ábrándoztak, a családfelek terveztek, a hősök még mindig az előző napi hőstetteikkel dicsekedtek; az örök hallgatók pedig még mindig szájtátva hallgatták őket. Egyszóval a hétköznapiak megpróbálták ismét a maguk megszokott unalmával elterpeszkedni a város épületei közt, mígnem egy velőtrázó sikoly rázta meg a Fő utca ablakait:

– Uramisten! Segítség! Jóemberek! Segítség!

A városi kultúrház igazgatójának a felesége visitott. A középmagas, enyhén molett, svédszőke asszony, városunk kevés sokesztendőszépségeinek egyike, éppen a menyével korzózott, hogy megmutassa a messziről jött fiatalasszonynak a városközpont nevezetességeit, s most mégis, szégyen ide, presztízis oda, gyalázat amoda, minden tartását feladva az iszonyattól és rémülettől meggörnyedve, falfehér arccal meredt maga elé:

– Ott! Ott! Most szaladt el a lábam között.

A jó néhány férfi által titkon – vagy nem is annyira titkon – bálványozott, ugyanezen okból ugyanannyi asszony által gyűlölt kultúrház-igazgatóné sikoltására a Fő utca mozdulatlanul dermedt.

– Egy patkány... – magyarázkodott az asszony. Már bánta, hogy a menyé előtt ennyire elvesztette a fejét. – Kis híján megharapott. Csak egy hajszálon múlt az egész...

S valóban, alig néhány méternyire Korbuczné gondosan pedikűrözött lábaitól egy szépen fejlett patkány osont a fal mellett komótosan. Még csak azt sem lehetett mondani, hogy különösképpen zavartatta volna magát: fejét fenntartva, orrával körbe-körbe szaglászva, egyenletesen haladt el a virágüzlet átrendezésre váró kirakata előtt, a menetjegyiroda frissen festett vitrinjei alatt, hogy a sarokra érve, rövid cincogással, egy szemvillanás alatt eltűnjön a megdermedt járókelők szeme elől az esővízcsatorna rácsteteje alatt.

A jelenlévők döbbenet bámultak egymásra, mígnem a zavart tömegben valaki megpróbált megnyugtató magyarázatot adni a történetekre:

– Biztos eltévedt, valószínűleg a nagy vizek sodorták ide...

A logikusnak tűnő, higgadt érvelés mindenkit lecsendesített, de alig néhány perc múltán, a takarékpénztár bejárata előtt – a fentebb történetektől alig hetven-nyolcvan méternyire –, ismét tömörülés támadt, ezúttal egy szipogva dadogó kisfiú (a városi vízilabdacsapat edzőjének hatéves gyermeke) körül.

– E-egy patkány... A-ak-kora v-volt, mi-mint e-egy ma-macska... I-in-nenen ug-g-rott ki, az-az aj-to-tók közül...

A törékeny nyugalom azonnal szertefoszlott. A szemtanúk egymást túlicitálva kérkedtek az általuk látott hívatlan vendég nagyságával, a korzózó öregasszonyok felháborodva sápítoztak a közeli művészbár terasza előtt; a később érkező férfiak pedig komor arccal hallgatták a két egymást követő jelenség okainak lehetséges magyarázatát. Az egész Fő utca erről beszélt:

– Az árvíz! Csak az lehetett! Az hozhatta be őket ide. Egész biztos elöthette valamelyik városszéli fészüküket...

S bármennyire is tudtak a Nagy-omlás alatti város lakói a patkányok létezéséről, bármennyire is ismerték – úgymond – a szokásaikat, formájukat, életvitelüket, a gondolatától, hogy a közeljövőben gyakrabban kell majd találkozniuk városuk utcáin a szürke bundás, fürge mozgású négy lábúval, bizony jó néhányan libabőrösek lettek. Arra azonban még a leginkább borúlátóak sem számítottak, hogy sötétedésig még ötször kiáltanak patkányt a Fő utcán.

A város központjában teljes lett a zűrzavar. Az emberek mereven maguk elé szegezett tekintettel siettek haza; a kevés nyitva tartó üzletben pedig mindenki hathatós egér- és patkányirtó szer után kérdezősködött, mivel a szalonnás csapdák enyészetnek indult készlete percek alatt elfogyott. Soha ilyen tolongást nem tapasztaltak a vegyszeres polcoknál. Hamarosan a központi lakóépületek kamráiban, konyháiban, előszobáiban mindenféle állatfogó-féleségeket állítottak fel; a lépcsőházakban, pincékben, bérházudvarokon a legváltozatosabb színű és szagú vér- és idegmérgeket szórták szerteszét. A Nagy-omlás alatti város lakói teljes készültséggel kezdték meg harcukat a hívatlan látogatók inváziója ellen.

Persze, mondanunk sem kell, hasztalan. A fogók, hurkok, drótketrecek többnyire érintetlenül maradtak, a csapdákból reggelre csaknem minde-

nünnen eltűnt az abált szalonna; a mérepszórás következményeként viszont több tucat megmerevedett kutya- és macskatetem hevert szerteszt. Patkány még véletlenül sem...

– Elévültek a készletek – mentegőztek a másnapi számonkéréskor a kereskedelmi vezetők a városatyák előtt. – Már rég lejárt valamennyinek a szavatossági ideje... De hát dobtuk volna ki a szemébe? A forgalmazási terv értéke minket is kötelez... Az első negyedévben amúgy is kiadós lemaradásunk volt...

Ez az érvelés természetesen senkit sem nyugtatott meg, legkevésbé a nagyérdemű vásárlóközönséget. Az emberek sikkasztást emlegettek, feketézést, árufelfektetést, tiltott üzletet; az egész város az ellenőrzés hiányáról, hivatali panamáról, hatalommal való visszaélésről beszélt.

– Persze, hogy nincs, ha eladták a csempészeknek jó pénzért. Még az árvíz előtt, pult alól... Szép summát fizetett ezekért valaki valakinek. Különben miből lenne mindegyik osztályvezetőnek kétszintes villája a domboldalon?

Közben a városban egyre-másra jelentkeztek az újabb és újabb patkányesetek. Egyik reggel az éppen kivonuló óvodások a játszótér kellős közepén találtak egy hosszú farkú, napon sütkérező párt, mely csak az óvónők határozott fellépésére volt hajlandó kénytelen-kelletlen tovább hordani az irháját; alig egy napra rá pedig a megyei könyvtár tiltott archív lerakatában rémült halálra a vasárnapi szolgálatos, aki csak jó kétórás hajtóvadászat után tudta seprűvégre kapni a pótolhatatlan dokumentumokból jó étvágygal falatozó hívatlan vendéget. Egyszer a néptanácsi étkezde raktárosa futott szembe két öntudatos példánnyal a pincébe menet; máskor a színház melletti kertmoziban kapkodták a nézők sikoltozva a lábukat a nyugatnémet–francia–olasz kalandfilm vetítése alatt. Hol az egyik központi élelmiszerbolt hús- és sajt készlete dézsmálódott meg becsületesen az éjszaka folyamán; hol az éppen nyitni készülő sarki újságárusnő dobta el riadtan a cincogó folyóirat-köteget; hol pedig a belvárosi nyugdíjasok önsegélyző egyesületének félévi közgyűlését kellett elnapolni egy rátartibb példány csökönysége miatt...

Egyszóval teljes lett a káosz...

– Ez így nem mehet tovább! – hívatta magához a polgármester a helybeli Községgazdálkodási Vállalat igazgatóit és osztályvezetőit, mivel az íróasztalán a plafonig tornyosultak a válaszra váró panaszlevelek. – Ennek a lehetetlen állapotnak mihamarabb véget kell vetni. Azonnali intézkedéseket kérek! A város hírneve forog kockán, s vele együtt a mi presztízisünk is!

A behívottak egyik lábukról a másikra álltak, lopva figyelték egymás arcát. Mit lehet ilyenkor mondani?

– Hogyan irtsuk a patkányt, kérem tisztelettel, ha nincs egyetlen szakemberünk, aki a mérgekhez értene? – szólalt meg végül, „lesz, ami lesz” alapon az egyik nehezen lélegző, nyugdíjazás előtt álló főosztályvezető. – Nincs

egyetlen alkalmazottunk se, aki tudná, mit kell ilyenkor tenni. Egyáltalán, tessék megmondani, mit kell intézkednünk és hogyan, amikor mindmáig nem létezik deratizáló részlegünk?

Társai helyeslően bólogattak. Egyből mind magyarázkodni akart, szerepeltetni egy keveset a polgármester előtt... Mert hát igaz is: honnan annyi utasítás, számonkérés, intézkedés, határidő; mi végre a nagy nekiveselkedés, amikor még egy patkányirtójuk sincs az egész városban, nemhogy részlegük, szolgáltató hálózatuk...

A városvezetőre azonban ezúttal nem hatott semmiféle érvelés.

– Hát ha nincs, majd lesz ezután – csapott az asztalra vérvörös arccal, s jelezve, hogy vége a beszélgetésnek, felállt a székből. – Ha csak ennyi a probléma, hát létesítünk. Kerül, amibe kerül... Erre a célra össze tudjuk kaparni valahonnan a szükséges összeget. Elvégre azt azért mégsem tűrhetjük, hogy a patkányok csak úgy cikázzanak fényes nappal a Fő utcán a lábunk alatt...

S valóban, nem telt bele négy nap és a helyi újság utolsó oldalán egy beke-retezett szövegű, nagybetűs hirdetés adta tudtára a Nagy-omlás alatti város lakóinak, hogy a Folyó utca 14. szám alatt, illetve az 1–10–82-es telefonszá-mon a helyi Községgazdálkodási Vállalat új rovar- és rágcsálóirtó szolgálata kezdi meg a működését; rendelések eszközölhetők minden nap reggel 8.00 és 11.00 óra között. Az egységvezető egy vállalkozó szellemű, dél-afrikai emigrációs terveiről éppen lebeszél, fiatal munkanélküli gyógyszerész lett – ez persze már nem volt benne a hirdetésben –, a személyzet pedig egy elcsapott táviratkihordóból, egy idült alkoholistává lett pszichológusból, egy pszichopata utcaseprőből és egy prédikátorrá vált vasesztergályosból állt.

– Gyurikám, eredményeket akarok látni – hangzott a főnöki eligazítás az első munkamegbeszélés alkalmával a vezérigazgató irodájában. – Ezt jól jegyezze meg! Minél előbb! Maguktól függ most a város hírneve. Pénz nem érdekel...

Az új részlegvezető azonban, mindenki legnagyobb meglepetésére, nem ígért semmit. Kezét zsebre dugva hanyagul megvonta a bal vállát, majd szemöldökét csendes malíciával felhúzva közömbös tekintettel elnézett a várakozóan rábámuló igazgató feje felett. Tudta jól, amit tudott, de megvolt ahhoz is a józan esze, hogy feleslegesen ne jártassa a száját senki előtt. Elvégre dobszóval még senki sem fogott verebet.

– Bízson bennem, főnök! – felelte végül hosszas, kínos hallgatás után. – Mi mindent megteszünk... Rajtunk nem fog múlni semmi. Csak hagyjanak, kérem, dolgozni. És főként ne köpjenek bele a levesünkbe... Az ilyesmire, tudja, meglehetősen allergiás vagyok.

A nyugodt, magabiztos hang mindenkit felbőszített. Azokat is, akik a szobában voltak, s azokat is, akik csak másodkézből próbálták rekonstruálni az elhangzottakat. „Beképzelt, pökhendi fráter!” – mondták az irodákban és a hivatalokban. „Nagyon is jól tudja, hogy rá vagyunk szorulva. Hogy kénytelenek vagyunk túrni neki... Azért is mer így beszélni velünk!”

Aztán az íróasztalok felett már terjedt is a vád: „Kétszer ült börtönben tiltott határátlépési kísérletért. A múltkor is csak nagy nehezen tudta tisztázni magát a határőr-gyilkosság vádja alól... Mindig volt valami gyanús ügye. Hol viperákat tenyésztett, hol darazsakat szaporított. Ezért is ért annyira a mérgekhez...”

Ám minden sanda pillantás, rágalmazás, gonoszkodás, gyanúsítgatás ellenére a vállalkozás – legalábbis a legelső hetekben úgy tűnt – kiváló ötletnek bizonyult. A fiatal gyógyszerész által az induláskor, két demizson pálinkáért az ég tudja, honnan kerített öt kiló Varfarin hatékonysága minden elképzelést felülmúlt. Fél nappal a kihelyezés után már felfordult patkánytetemek éktelenítették itt is, ott is a pincelejáratokat, hátsó lépcsőket, alagsorokat; a központi tereken, parkokban, utcákban csapzott, vánszorgó, érzéketlen példányok jelentek meg, a raktárak, lerakatok, tárolóhelyek körül tucatjával lehetett összeszedni a görcsbe rándult testű, vicsorgó ínnyű megmeredt dögöket. Megszűnt a zörej, elnémult az éjszakánkénti guberáló dárídó a kidobott csirkecsontok, üres konzervdobozok, rothadt káposzta, krumpli- és hagymahéjak körül. Úgy tűnt, egy-két szívósabb, óvatosabb, rafináltabb példány kivételével röpke két hét alatt elhullott az egész rágcsálókolónia. A „rattus-probléma” – ahogy azt a városházán elnevezték – a befejezéshez közeledett. Legalábbis a külső jelek szerint...

Így aztán, alig egy hónap elteltével, a fiatal gyógyszerészt egyik napról a másikra leváltották a deratizáló részleg éléről. Úgymond külföldön élő rokonai, valamint saját erkölcsi és politikai megbízhatatlansága miatt társadalmilag veszélyesnek találták, hogy könnyen hozzáférhet legalizált mérleghez. A valóság azonban az, hogy kellett a hely valakinek. Valakinek, aki éppen munkahelyet keresett magának a városban.

– Tudja, hogy van, Gyurikám – kezdett bele a vezérigazgató. – Ahogy az utcákon mindig az erősebb kutya kefél, úgy van ez itt nálunk is: a jobb állásokban hosszabb ideig mindig csak az maradhat meg, akinek szélesebb a válla és nagyobb az összeköttetése felfelé... Maga pedig már amúgy is megtette a kötelességét, elmúlt az invázióveszély.

„Gyurika” meghajtotta magát, szó nélkül távozott, és még aznap este elutazott a városból. Felment a hegyekben lévő boronaházához kecskét tenyészteni... Hátizsákjában természetesen ott volt a maradék mérleg-adag és a tulajdonában lévő valamennyi recept is...

Néhány napig nem történt semmi különös. Az emberek, tudomásul véve a patkányirtási akció sikerét, újra birtokukba vették a parkokat, sétányokat, alagsori helyiségeket; a gyermekek kacagva bújócskáztak ismét a szemetes hordók és a hulladékkonténerek között, a nyugdíjasok kiültek bámészkodni a padokra, lócákra, műanyag székekre a főtéri kerthelyiségek környékén. Az élet mindenütt ment tovább a maga megszokott medrében.

Már-már úgy tűnt, az egész kora nyári inváziós rémkorszak véget ért: a vizek visszahúzódtak, a patkányok elpusztultak, a város falai közé ismét

visszaköltözött a tisztaság és a rend; a tetők felett javában tombolt a kánikula, a strandokat és a folyóparti fürdőhelyeket minden délután előzőnlötte a tömeg; a kismamák napoztak, az éjszakai utcaseprők dohogva panaszkodtak egymásnak hajnalonként a sok hazafelé tartó, nyakra-főre szemetelő fürdővendég miatt: egyszóval a Nagy-omlás alatti városban már mindenki abban a hitben élt, hogy a „rattus-éra” immár nem egyéb, mint egy bizarr mozaikdarab a város történetében, egy meghökkentő epizód abban az esemény-niagarában, amit a dicső utókor úgy fog nevezni majd, hogy a huszadik század hetvenes éveinek a helytörténete.

Aztán egy augusztusi estén, az Astoria szálló luxusvendéglőjében iszonyatos dolog történt: a telt házas teremben, a vacsora felszolgálása után, egy jól fejlett hím patkány perceként keresztül ide-oda cikázott az asztalok alatt. Kitért a botrány, a jelenlévők felugráltak, a zenekar leállt, az addig egymásra boruló párok pánikszerűen hagyták maguk mögött a táncparkettet; az asszonyok sikoltoztak, a férfiak káromkodtak, a pincérek és a pikolók pedig kétségbeesetten nyújtogatták a nyakukat: a nagy tolongásban nem próbál-e valaki odébállni fizetés nélkül. Még így is hiányzott az utólagos összeszámláláskor a terítékből nem egy darab. A törött sörös- és szódásüvegekről nem is beszélve.

És mintha csak ez lett volna a jel. Még aznap éjszaka három különböző helyről jeleztek egy-egy eltévelyedett hosszú farkú látogatót – mind a három alkalommal fiatal példányok bolygatták fel a kedélyeket. A következő nap a bejelentések száma tizenkettőre emelkedett, hogy végül két-három napon belül a belváros területén csaknem teljesen visszaálljon a „Varfarin” előtti állapot.

A frissen átszervezett deratizáló részleg látványosan csődöt mondott. Az újonnan kinevezett egységvezető – nevezzük „Z. elvtárs unokaöccsének” – hiába szedte ki kétségbeesetten az összes elérhető szakirodalmat a megyei könyvtár műszaki dokumentációs osztályáról; hiába próbálta felhajtani az ott idézett összes deratizáló szert: az Antut, a Dikusarint, vagy éppen a vörös-tengeri hagymaport, kísérletei sorra kudarcba fúltak. A patkányok híztak, gyarapodtak és mind magabiztosabbá váltak. Hiába próbálkoztak a hagyományosabb módszerekkel: az üvegcserepekkel összekevert cementpéppel, az ötven rész gipszből, harminc rész lisztből és húsz rész cukorból összeállított patkány-csalétekkal, hiába kíséreltek meg kora reggel a patkánylyukakba szárazjeget önteni – a csoda elmaradt, a patkánykolónia vidáman terjeszkedett tovább. Pedig még az *Angewandte Chemie-ben* emlegetett új csodaszer, a cinkfoszfid gyártásával is megpróbálkoztak: a polgármester közbenjárására a szódagyár két vállalkozó szellemű mérnöke izzadt három éjszakán át gumiköpenyben és gázálarcban – egy-egy soron kívüli gázpalack-kiutalás reményében – egy elektromos fűtésű félipari forgóke-mence körül, de sok eredményt ebben az irányban sem tudtak felmutatni. A kihelyezett minták vagy érintetlenül maradtak, vagy pedig – a beléjük

kevert, megnövelt arányú szebeni szalámi és májpástétom adagok miatt – zavartalan lakmározott belőle a környék összes négy lábúja.

– Hívják vissza Daradicsot! – adta ki az ukázt szeptember közepén a vezérigazgató. – Rokonság ide, hóbörgés oda, eddig mégiscsak ez a fiú volt a legmegbízhatóbb...

Ámde „Gyurikáért” hiába üzentek, a fiatal gyógyszerésznek esze ágában sem volt lejönni a hegyekből...

– Egyszer volt Budán kutyavásár – írta a szüleinek a Nagy-omlás alá. – Én még egyszer a bőrömet ezekért vásárra nem viszem.

S hogy szavainak még nagyobb súlyt adjon, két héten belül még a boronaházából is elköltözött. Asszonyostul, kecskéstül, tehenestül. Állítólag a szomszéd megye valamelyik közeli hegyi községébe, de címet nem hagyott senkinek...

A városban lassan tetőfokára hágott az őrület. A patkányok mindenhova befészkeltek magukat. Sivító hangjukkal, cikázó futásukkal a leghetetlenebb helyeken rémisztették halálra az óvatlan lakosokat. A katonai kórház szennyes fehérnemű raktárában épp úgy otthon voltak, mint a színház ócska díszleteinek lerakata körül, a Fő utcai vegyi önkiszolgáló bolt pincéjében vagy az ortodox püspökség gyertyaöntő műhelyének udvarán. Merészségük nem ismert határt: változatos módszerekkel tették próbára a kiszolgáltatott városlakók idegeit. A belvárosi mozikban elsötétítés után a teremben ülők minduntalan fel-felkapták a lábukat, valahányszor egy puha valami – legyen bár az üléshezát – végigborzongatta a szőrt a lábszárukon. A főtéri kifőzdében a szakács „Egységben az erő!” jelszóval rendszerint két-három gyakornoklányt küldött le a pincébe krumpliért az eddig megszokott egy helyett, szigorúan meghagyva, hogy odalent hangosan énekeljenek; a belváros mindhárom katolikus templomában hajnalban a sekrestyések valamennyi ülőalkalmatosság és gyóntatószék alatt diszkréten mindig végigkötortak, ellenőrizendő, nem telepedett-e oda az éjszaka folyamán valamiféle nem óhajtott látogató; az élelmiszerboltok raktáraiban az ömlesztett áru, a teljes rizs-, cukor-, tejpor-, málé-, liszt-, gríz-, lencsetartalék a megszokott kartondobozok és faládák helyett új, éppen csak szellőzőlyukakkal ellátott, átrághatatlan fémtartályokba került; a heti egyszeri begyűjtés alkalmával a szemetesek jó hangosan megdönggették a kukákat, a vízóra-leolvasók pedig hosszan táncoltak az aknák felett.

Ebben a neuraszténiás légkörben kopogtatott be Z. elvtárs unokaöccse a Községgazdálkodási Vállalat vezérigazgatójához egy október eleji szerda reggelen. Odabenn az ablak tárva-nyitva – belátszott a Nagy-omlás rozsdásodó domboldala –, az íróasztalon a legkülönfélébb ügyiratok felett lobogott a szél, a rettegett vállalatvezető pedig kezébe temetett arccal ült az ablak előtt. Iszonyatosan fáradt volt: az éjjel tulajdon konyhájában kellett egy kifőzött pelenkákkal teli fazékkal agyonvernies egy odatévedt pocegérnőtényt.

– Maga az? – nézett fel székéből a kopogtatást hallva az igazgató. – Mit akar már megint? Milyen újabb méreggel akarja hizlalni a patkányokat?

– Semmifélel, igazgató úr kérem, semmifélel – válaszolta nagyot nyelve a megszólított, s remegő kézzel a *Sciences et Avenir* egyik régebbi számát tolta az előtte ülő orra el. – Ha lenne szíves elolvasni ezt a cikket itt...

– Ugyan már, barátom, mit képzelsz rólam? – nézett fel az elcsigázott vezérigazgató. – Nekem nemhogy idegen nyelveket tanulni, de meghalni sincs időm... Úgyhogy mondja csak el szépen, milyen dicső dolgokat okozkodott ki már megint...

Az „Unokaöcs” nagy levegőt vett. Tudta jól, az elkövetkezőkben nagyon sok múlik minden szaván. Annyira buta azért nem volt, hogy ne vette volna észre a főnöke szemében a napról napra erősödő megvetést:

– Arról van szó, igazgató úr kérem, hogy más módszert kell alkalmaznunk ezután – kezdett az éjszaka begyakorolt magyarázatához. – A populáció-genetika legújabb elmélete szerint, miként az ebben a cikkben is olvasható, ha az egy fajterületen élő fajazonos egyedek összessége egy optimális mennyiséget meghalad, rövid időn belül fellép a rohamos elszármazás, a gyors elcsenevezés, a hatványozódó elkorcsosodás veszélye, aminek a végeredménye hatványozódó elhullás lesz. Ha tehát a mi esetünkben az egy főre eső fajazonos egyedek számát nem próbáljuk meg tűzzel-vassal leszorítani, ha nem akarjuk őket mindenáron elűzni, elpusztítani, halálra zaklatni, egy idő után elképzelhető, hogy magától beindul a természetes szelekció, és a populáció a létéhez és fennmaradásához szükséges optimális számra szabályozza be önmagát...

Nagy lendülettel akarta folytatni tovább, de az igazgató félbeszakította. Szemmel láthatóan nem lelkesedett a magyarázatért:

– Azt akarja tehát mondani, ha jól értettem, hogy ezentúl hagyjuk békében szaladgálni ezeket a döögöket?

– Azt. Pontosan azt, igazgató úr kérem.

– Ez elképzelhetetlen, fiatal barátom. Ennél lehetetlenebb ötlettel nem is rukkolhatott volna elő. Még hogy a patkányok és mi! Jó, hogy nem akar mindjárt rezervátumot létesíteni nekik...

Am tiltakozás ide, ellenkezés oda, az unokaöcs ötlete végül mégis szabad utat kapott. A községgazdálkodás, ugye, valamivel csak vissza kellett szerezze a város adófizető polgárainak bizalmát, ha mással nem, egy ilyen áltudományos érveléssel legalább... S még le sem hulltak a lombok a folyóparti sétány százados gesztenyefáiról, az iskolások még be sem gyűjtötték a teljes kukoricatermést a reájuk kipurciózott térszövedékről, amikor különös sajtókampánynak lehettek szemtanúi a Nagy-omlás alatti emberek. A város mindkét újságjában cikkek kezdtek megjelenni a helybeli vagy épp a városban megforduló országos szaktekintélyek tollából, s ezek – az Unokaöcs magyarázatának szellemében – szemléletváltásra buzdították a város olvasótáborát. „A patkány, mint a biológiai egyensúly letéteményese”;

„Valóban kártékonyak a patkányok?"; „A város nélkülözhetetlen szükséglete: a patkány” ilyen és ehhez hasonló cím alatt hol az egyik, hol a másik lap hasábjain jelent meg egy-egy tárcsa, tanulmány, eszmefuttatás, kerekasztal-beszélgetés arról, hogy mennyire elhibázott szemlélet voltaképpen az emberekbe nevelt patkányüldözés. A „Hétvége” rovatban mindkét lap adomákat, tréfás történeteket, anekdotákat közölt, melyek a patkány és az ember viszonyának a javítása szellemében íródtak. Ugyanebben az időben a helyi Tudományos és Művelődési Egyetem külön tanfolyamot indított, amelynek célja a patkányok életének a tanulmányozása volt; a líceumokban és az általános iskolákban a november eleji osztályfőnöki órák kötelező napirendi pontja a patkányok hasznosságával foglalkozott. Az utcai reklámozslapokon plakátok hívták fel a Nagy-omlás alatti város lakóinak a figyelmét a patkányok szükségességére; a kultúrházakat és a nyugdíjasotthonokat brigádok járták; a vendéglők és étkezdék vezetői eligazításban részesültek; az üzemekben és a gyárakban röpgyűlésen ismertették a munkásokkal a populációgenetika legújabb eredményeit. „A patkány barátunk, bajtársunk, hűséges szövetségeseink.”

S csodák csodája, a szemléletváltás rövid idő alatt valóban végbement. Alig néhány hónap múltán, a tavaszi megújulás idején már az óvodások is a „Patkányok énekével” köszöntötték a nemzetközi nőnapot. Az utcák újra megteltek kacagással, a folyóparti sétány felett ismét játékosan kacagott a nyugati szél. A parkokban, a játszótereken zsbongva hintáztak, kergetőztek, tornásztak, bújócskáztak a Nagy-omlás alatti alig emberek. Játékaik között, lábuk mögött, babakocsiik kerekai mellett itt is, ott is szépen hízott süldő patkányok süttették a tavaszi napfényvel békésen a hasukat.

Láthatóan idegesítette őket a labdapattogás.

Nagyvárad, 1983. október